

Tarih Okulu
Ocak-Nisan 2010
Sayı VI, 245-250.

Peter Loewenberg, **Fantasy and Reality in History**, 235 sayfa, Oxford University Press, New York 1995, ISBN 0-19-506763-0.

Glmiş V. CANIK*

20. yüzyılın başında arz-ı endam eden, kısa zamanda psikolojinin önemli okullarından biri haline gelen, popülerliğini ve etki gücünü hala koruyan ‘‘psikanaliz’’, karmaşık insan doğasını anlamaya yönelik çabalardan biridir. Sigmund Freud’un öncüsü olduğu ‘‘psikanaliz’’, insan davranışının şekillenmesinde, bilinçdışı ve bastırılmış duyu ve düşüncelerin çok önemli bir rolü olduğunu savunur.

Freud, insanları, iktidar arzusu, güven arayışı, cinsellik gibi temel güdülerin yönlendirdiği canlılar olarak görüyordu. Bu güdüler, insanın mücadele edebilmesi için fazlasıyla güçlüdür ve bu güdülerin tatminleri, toplum değerlerine aykırı olduğundan, ‘‘günah’’, ‘‘suç’’ sayıldığından, bilinçdışına sürülürler ve orada ‘‘bastırılmış’’, ama hiçbir zaman tam anlamıyla yok olmamış bir şekilde varlıklarını sürdürürler. Fakat bazen bastırılmış olan, dışlanmış olduğu yere geri döner ve rüyalarda, korkularda, tutkulara, çeşitli anormal davranışlarda yüzeye çıkar.

Freud, akıl hastalıklarının ve davranış bozukluklarının genellikle insanın doğal güdüleriyle, onları bastırmaya zorlayan bir çevrenin arasındaki şiddetli çatışmaların sonucu olarak ortaya çıktığına inanıyordu. O, bilinçdışı teorisiyle, insanların akıldışı davranışlarının nedenlerini açıklayabilecek modeller geliştirmek amacındaydı.

Psikanalizin özünde her zaman bir tarihsellik vardı. Freud, ‘‘Totem ve Tabu’’ ile ‘‘Musa ve Tektanrıılık’’ gibi eserlerinde, uygarlıkların oluşum sürecinde psikanalitik prensiplerin rol oynadığını yazmış; toplumun ve dinin doğuşuna ödipal cinayetin yol açtığını belirtmişti. Dolayısıyla, psikotarihe

* Arş. Gör., Uşak Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü. Eser inceleme çalışmamı okuyarak, bana değerli yorumlarıyla yol gösteren danışmanım sayın Prof. Dr. Cüneyt Kanat’a teşekkürlerimi sunarım.

giden yol, Freud tarafından en başından çizilmişti. Freud'un çalışmaları tabii ki klasik anlamda "tarih" değildi, ama onun ardılları psikanalizi tarihe daha çok yaklaştırdılar.

Psikotarihçiliğe göre de, insan davranışlarının ve düşüncelerinin temelinde, kişinin farkında olmadığı, bilinçdışı bir yaşam vardır. Amaç, kendine ait, dinamik bir hayatı olan bu bilinçdışını tanımlamak ve yorumlamak ve onun aracılığıyla şimdiki zamanı açıklamaktır. Merkeze "çocuğu" koyar ve bugünde geçmişi arar, keşfeder. Çocukluk deneyimlerinin kalıntılarının, yetişkin yaşamın kararlarına etkisinin büyüklüğüne vurgu yapar.

Psikotarih, klasik anlamda bir psikoloji çalışması da değildir artık... Amacı, sadece bireyin zihinsel durumunu, iç dünyasını anlamak olmaktan çıkmış, insanın, insan gruplarının tarihsel yaşamını anlamlandırmak misyonunu üstlenmiştir.

Psikotarihçiliğin ilk ciddi örneklerinin, İkinci Dünya Savaşı ertesinde ortaya çıkması, rastlantısal değildir. Zira psikotarihçiler, geleneksel tarihin açıklamada yetersiz kaldığı durumları aydınlatmakta başarılı olduklarını öne sürerler - İkinci Dünya Savaşı ertesi ortam da bir nevi "tarihin durduğu" bir dönemdi. Bireysel psikoloji ile kolektif psikolojiyi ilişkilendirerek ve aralarındaki kesintiyi geçersizleştirerek, kitlesel davranışların altında yatan psikanalitik karakteri ortaya çıkarma amacıyla çalışan psikotarihçiliğin önemli isimlerinden birisi de Peter Loewenberg'tir.

20. yüzyıl Avrupa (özellikle Almanya, Avusturya, İsviçre) kültür ve zihniyetler tarihi ve politik psikoloji dallarında çalışmalar yapan ve şu anda California Üniversitesi'nde eğitim veren Peter Loewenberg, çalışmalarında psikanaliz ve tarih araştırmalarını birleştiren eserler vermiştir ve psikotarih alanında ismini duyurmuştur. "*Fantasy and Reality in History* (Tarihte Fantezi ve Gerçek)" isimli 1995 tarihli eseri, bu çalışmamızın konusudur.

"*Fantasy and Reality in History* (Tarihte Fantezi ve Gerçek)", üç bölüme ayrılmış, kısaca psikotarih teorisini ve sosyal bilimlere uygulanışını konu edinen on iki denemeden oluşuyor. Yazar, bu denemelere geçmeden önce "*Introduction: On Psychohistorical Method* (Giriş: Psikotarih Metodu Hakkında)" (s. 3-6) kısmında, bölümler hakkında bilgi vermenin yanında, psikotarih / tarih ilişkisi hakkında düşüncelerini ve amacını açıklıyor. Psikotarihin, nümizmatik ve istatistik gibi tarih yazımına yardımcı, ikincil bir disiplin olarak tanımlanmasına karşı çıkıyor ve ortak vazifelerinin, fenomenin ardındaki gizli anlamları fark etmek olduğunu öne sürdüğü bu iki 'tarihsel,

anlatısal ve yorumlayıcı' disiplinin birliğini öneriyor. Bu birliğin, konu, veri ve araştırmacı (tarihçi / klinisyen) arasındaki yapılandırıcı ilişkiye tamamlayıcı katkıları olacağını vurguluyor. Her tarihsel durumun, duygusal katmanlarının ve her psikolojik duygunun da, tarihsel-politik-sosyal bir bağlamı ve arka planı olması açısından bunların doğalarında var olan uyuma dikkat çekiyor.

“*Psychoanalysis, Social Structure, and Culture* (Psikanaliz, Toplumsal Yapı ve Kültür)” (s. 7-89) başlığı altındaki ilk bölümün, “*Why Social Science Needs Psychoanalysis: From Weber to Freud* (Niye Sosyal Bilimin Psikanalize İhtiyacı Var: Weber'den Freud'a)” (s. 9-15) isimli birinci denemesinde, Loewenberg, psikanalizin, sosyal bilimlerle olan benzer yanlarını ve psikanalizin, sosyal bilimlere, özellikle tarihe uygulanırlığını, çeşitli örnekler ışığında (seçmenlerin “güvenlik” arayışının, siyasi seçimlerin sonucunu etkilemesi; Nazi Almanyası propagandalarının, Birinci Dünya Savaşının ağır yenilgisi sonrası Almanların uğradıklarını düşündükleri haksızlıkların ve suçluluk duygusunun yol açtığı narsistik öfkeyi hedeflemesi gibi) işliyor. Bir tarihinin (veya okuyucunun), çalışacağı (okuyacağı) konuyu seçmesinin dahi rastlantısal olmama durumunu; bu seçimin, öznenin karakterine, duygusal durumuna bağlılığını; araştırmacı ile araştırdığı verilerin arasındaki ilişkiye, araştırmacının geçmişinin / karakterinin / duygularının potansiyel etkisini ('karşı aktarım') vurgularken, psikanaliz ile sosyal bilimler arasında daha en başında (bilinçli veya bilinçdışı) bir bağ bulunduğunu belirtiyor. Bu konularda Weber'in ve Freud'un düşüncelerini aktarıyor.

İkinci deneme, “*The Pagan Freud* (Pagan Freud)” (s. 16-32), Sigmund Freud'un dinsel ve kültürel kimliği hakkında. Bir Yahudi olan Freud'un, Musevi-Hıristiyan mirasın kültürünü reddedip ('Ödipal karmaşa'), hayatını ve bilimini antik Helen-Roma dünyasının değerlerine göre şekillendirmesinin, psikanalitik incelemesi yapılıyor. Bir sonraki deneme olan “*Sigmund Freud's Psychosocial Identity* (Sigmund Freud'un Psikososyal Kimliği)” (s. 33-45), 'İstese de istemesek de geçmiş, gayri ihtiyari olarak içimizde taşırız' diyen Freud'un, bu düşüncesinin kendi yaşamındaki izleri, hayatını etkileyen psikososyal ve psikokültürel etkiler (Yahudilik, Habsburg kültürü ve Hıristiyanlığı, Avusturya liberalizmi, antik kültür gibi) irdeliyor. Her ne kadar Yahudi mirasını reddetse de, Freud'un bu mirasın bir ürünü ve başarısının da bunun bir sonucu olduğunu, Yahudilerin modern Avrupa entelektüel yaşamına büyük katkılarının, onların bir toplumun temel kimliğinden (Hıristiyan Avrupa)

farklı olma durumunun (Yahudiler) doğurduğu yaratıcı konunun sonucuyla ilişkilendiriliyor.

‘Uygarlığımızın en önemli varlığı kültürel yaratımdır. (s. 46)’ Yaratım süreci, politik, sosyal, kültürel koşulların etkisindedir. Bireysel yaratıcılık biyografilerde ve kişisel gelişim süreçlerinde sıklıkla işlenmiş bir konudur. “*The Creation of a Scientific Community: The Burgholzi, 1902-1914* (Bilimsel Bir Topluluğun Oluşumu: Burgholzi, 1902-1914)” (s. 46-89) başlıklı kısımda ise amaç, Burgholzi olarak tanınan, modern psikiyatride devrim yaratan Zürih’teki ünlü psikiyatri kliniğinin bilim dünyasına büyük katkılarının nedenlerini ve bu kurumsal yaratıcılığı mümkün kılan ve teşvik eden koşulları, Zürih’in coğrafı, tarihi, politik ve kültürel ambiyansı ve Burgholzi’nin bilimsel ve kurumsal yönetiminin özellikleri, burada bilim yapan araştırmacıları bir arada tutan ve yaratıma sevk eden sosyal ve psikanalitik sürecin dinamikleri bakımından aydınlatmak.

İkinci bölüm, “*Political Leadership and the Irrational* (Politik Liderlik ve Mantıksızlık)” (s. 91-152), dört denemeden oluşuyor: “*Gladstone, Sin, and the Bulgarian Horrors* (Gladstone, Günah ve Bulgar Korkuları)” (s. 93-107), “*The Murder and Mythification of Walther Rathenau* (Walther Rathenau Cinayeti ve Efsaneleşmesi)” (s. 108-118), “*Karl Renner and the Politics of Accommodation: Moderation versus Revenge* (Karl Renner ve Uyum Politikaları: İntikama Karşı İlimlilik)” (s. 119-141), “*The Inner World of Vladimir Zhirinovsky: The Self-Presentation of a "Hero"* (Vladimir Zhirinovsky’nin İç Dünyası: Bir “Kahramanın” Öz-Sunumu)” (s. 142-152). Bu denemelerde, ismi geçen tarihsel figürlerin psikanalitik incelemesi yapılıyor. Örneğin, 19. yüzyıl İngiltere Başkanı William E. Gladstone (1809-1898) vakasında, dindar Gladstone’un yürekte bağlı olduğu Victoria çağının muhafazakâr değerleriyle, bastırıldığı içsel dünyasının çatışmalarının politikalarında ortaya çıkması, onun 1876-1878 yıllarındaki Yakın Doğu krizinde takındığı tutumdan örneklerle veriliyor.

“*Psychodynamics and the Social Process* (Psikodinami ve Sosyal Süreç)” (s. 153-224) başlıklı üçüncü bölümün, “*Anxiety in History* (Tarihte Anksiyete)” (s. 155-171), “*Racism in Comparative Historical Perspective* (Karşılaştırmalı Tarih Perspektifinde Irkçılık)” (s. 172-191), “*The Psychodynamics of Nationalism* (Milliyetçiliğin Psikodinamisi)” (s. 192-216), “*Crisis Management: From Therapy to Government and from the Oval Office to the Couch* (Kriz Yönetimi: Terapiden Hükümete ve Oval Ofisten Koltuğa)” (s. 217-224) isimli denemelerinde, ilk olarak tarihte ve siyasette “kaygı” tezahürleri ve

bunların ırkçılık, anti-Semitizm, milliyetçilik olarak ifade bulması yorumlanıyor: İnsan yaşamı, savaşlar, (salgın) hastalıklar, kıtlık, kuraklık, sürgünler, göçler, ekonomik krizler gibi büyük ölçekli travmaların tarihidir. Travmaların gerçekleşmesinin veya gerçekleşme olasılığının yarattığı anksiyeteler, insanları ‘önlem almaya’, ‘harekete geçmeye’ sevk eder ve bunlar, genellikle uzun vadeli çözümler olmaz, aksine “anksiyete”yi kısa yoldan, etraflıca düşünmeden, hızlıca rahatlatmayı amaçlar. Bu durumun, anksiyete sorununun çözümü için istikrar, düzen, güç, üstünlük, yanıltıcı bir güvenlik vadeden basit, ama çekici ve yabancı düşmanlığı içerebilecek formüller teklif eden bir lider arama ve takip etme ihtiyacı gibi bir tehlikesi vardır. Hitler, bu tehlikenin en uç noktada vücuda gelmiş halidir. O, Birinci Dünya Savaşı’nın ağır yenilgisi altında ezilmiş, umudunu kaybetmiş, anksiyete içindeki Alman halkının yarı bilinçli olarak hissettiklerini ve duymayı arzu ettiklerini, herkesin anlayabileceği bir şekilde dile getirmiş, gizli düşüncelerini ve isteklerini, önyargılarını, beslemişti. Bu bölümde psikodinami açısından kapsamlıca ele alınan Hitler ve Nazi Almanyası dışında incelenen diğer konular da, ırkçı nefretin nasıl ortaya çıktığı, Hristiyan Batı medeniyetinde derin kökleri bulunan anti-semitizme psikanalizin getirdiği açıklamalar, Yahudilere atfedilen suçlamaların bilindsizi nedenleri, milliyetçiliğin aile evinden başlayan yolculuğu, yaratılmış milletler, uluslar, gruplar, kişiler, zihinler arası “kriz yönetiminin” stratejileri, klinik ve politik teknikleri ve bunların karşılaştırılmasıdır.

Peter Loewenberg, bize iyi yazılmış, okuması zevkli, psikotarih hakkında bilgi edinmek isteyenlerin başvurabileceği, zorlamayan, açıklayıcı bir metin sunmuş. Okurun bu çalışmaya bakışı, psikotarihe bakışıyla doğru orantılı olacaktır. Psikanalitik çalışmaların sosyal bilimlere uygulanışında genellikle ortaya çıkan sorunlar, bu eserde de mevcut. Peter Loewenberg de her psikanalist gibi, çalışması hakkında fazlasıyla coşkulu ve sunduğu açıklamalar konusunda kendinden oldukça emin. Oysa bu teoriler her ne kadar çok çekici olsalar da, uygulamada her zaman aynı oranda başarılı değiller. Çok güvendikleri teorilerini vakalara uygulamadaki cüretkâr ısrarcılıkları, bazen bir durumu açıklama yerine, daha karmaşık hale getirebiliyor. Teorilerini karşılayan ve kanıtlayan yeterli verilerin olmaması durumunda dahi verileri zorlamaktan geri kalmıyorlar. Örneğin bir kişinin günlüklerindeki teorilerini destekleyen tek bir cümleyi alıp, bilindsizinin zuhuru olarak kabul edip, diğer tüm cümleleri dışlayabiliyorlar. “*Fantasy and Reality in History* (Tarihte Fantezi ve Gerçek)”

GlmiŖ V. Canik

kitabının özellikle ikinci bölümündeki (s. 91-152) biyografik vaka incelemelerinde bu tarz zorlamalar, eksikler mevcut.

Eserin en güçlü kısımları ise, bilimsel bir topluluğun arkasındaki dinamikleri sergileyen “*The Creation of a Scientific Community: The Burgholzli, 1902-1914* (Bilimsel Bir Topluluğun OluŖumu: Burgholzli, 1902-1914)” (s. 46-89) isimli deneme ve üçüncü bölüm olan “*Psychodynamics and the Social Process* (Psikodinami ve Sosyal Süreç)” (s. 153-224) baŖlıęı altında ırkçılığa, yabancı fobisine kadar varabilen temel insan duygu mekanizmalarını ele alan denemeler.

Yine de var olan sorunlar, psikanalizin bazı konulardaki haklılığını tabii ki eksiltmiyor. Tarihi yapan toplumların ve insanların duygulardan oluŖtuęu, davranıŖlarını anlamak için tarihinin onların psikolojisini kapsamlı bir Ŗekilde anlaması gerektiği ve bu hedefte psikanalizin tarihe yardımcı olabileceği muhakkaktır.